

Der. Mehmet Ali Toprak, *Eleştirel Beşerî Coğrafya - Toplum, Mekân, Coğrafya*, Bağlam Yayınları, 2022, 196 s.

Değerlendiren: Duygu Altınoluk

Sosyal bilimlerin her disiplininde araştırmalara hâkim olan paradigmlar vardır; çünkü sosyal bilimler ortaya çıktığı ilk zamanlardan bu yana pozitif bilime yakın olma iddiasını her zaman taşır. Postmodernizm ile bilimsel bilginin yönü de bu minvalde dönüşüme uğramış, eleştirel teori eksenindeki Frankfurt Ekolü'nün ve özellikle 1960'lardan itibaren yükselen kadın hareketinin de etkisinin getirisi olarak Sandra Harding, Diane L. Wolf gibi feminist düşünürlerin bilimlerin eril yapılmasına vurduğu darbe ile sosyal bilimlerin ana akım teori ve araştırmalarının izleği yön değiştirmiştir. Artık, güçlü bir objektiviteden ziyade kimin, kim için ve nasıl bilimi icra ettiği, bilgiyi ürettiği çok daha önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla Sandra Harding'in *Whose Science? Whose Knowledge?* (1991) ve *Rethinking Standpoint Epistemology: What is "Strong Objectivity?"* (1993) makaleleri erkek egemen ve objektivite kaygısı güden sosyal bilimlerde yeni bir oluşumun habercisi niteliğindedir. Böylelikle Aydınlanma Çağı ile başlayıp modernizm ile hız kazanan postmodernizm ile de artık günümüzde yerleşik bir biçime geçen "çeşitliliklerin epistemolojisi" üzerine eğilmek elzem hale geldi.

Yukarıda bu kitap değerlendirmesine temel oluşturması sebebiyle bahsini ettiğimiz toplumsal değişme, bilimle iç içe geçerek bilginin sınırlarında grift bir dönüşüm

@ Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi. dygaltinoluk@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-3347-2632>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0344
insan & toplum, 2023; 13(1): 500-503.
insanvetoplum.org

yaratmıştır. Aronowitz (2021, s. 19), tarihin galipler tarafından yazıldığını; bundan dolayı da siyahları, heteronormatifin dışında olanı, hâkim olanın haricinde olanı özetle “görünmez” olanı görmemizin zaman aldığını söyler; ta ki sahneye sosyologlar ve antropologlar çıkana kadar. Elbette bilimlerin yapısındaki bu devrimsel dönüşümden her disiplin payını almıştır ve özellikle coğrafya disiplini içerisinde sosyoloji ve antropolojiye daha yakın olan beşeri coğrafya da bu dönüşümden nasiplenir.

Bu minvalde ele aldığımız Mehmet Ali Toprak’ın derleme kitabı *Eleştirel Beşerî Coğrafyası* da bize, öğrenim ve akademik hayatını sürdürdüğü disiplin olan genelde coğrafya¹, özelde ise beşerî coğrafya disiplininin dünyada dönüşen kuramsal altyapısını vermeyi hedefliyor. Bunu yaparken dünyada beşerî coğrafyanın yaşadığı bu dönüşüme Türkiye’de yer yer direnen, yer yer ise teslim olan bir tutumun olduğunu “Giriş” bölümünde gözler önüne seriyor ki bunu da tüm bilim alanları için sorgulayabileceğimiz bir soruyla ortaya koyuyor: “Erkek, burjuva, heteroseksüel, beyaz ve batılı” adam, neden şemsiyesi açık dolaşmaktadır? (s. 20). Böylece, coğrafyada var olan egemen bilim anlayışının artık kollara ayrılabilceğini anlatan sorgulamaya girişiyor; ancak bunu yaparken de erkek egemen literatürün kendisinden çok da fazla sapmadan yaparak eleştirdiği yerin “hakim olanı yeniden inşa eden faili” haline de geliyor. Ancak “Giriş” bölümünün sonraki satırlarında beşerî ve fiziki coğrafya arasındaki ayrılığın Türkiye’deki yansımalarını, bununla birlikte coğrafya akademisyenlerinin bununla ilgili ürettikleri yayınların bir literatürünü de ortaya koyuyor. Derlemenin nihai amacı ve çıkış noktası, Batı bilim dünyasında uzunca bir süredir konuşulan hem mikro coğrafya alanları hem de eleştirel beşerî coğrafyanın temel kuramları olan (kitaptaki bölüm sıralamasıyla) marksist², anarşist, postkolonyalist, hümanist, feminist, kuir, postmodern ve postyapısalcı coğrafya gibi temel kavram ve kuramları Türkiye coğrafya akademisine kazandırmaktır.

Giriş dahil sekiz bölümden oluşan derlemenin en önemli ve dikkat çekici yanı günümüzde coğrafya içerisinde konuşulması veya müfredata konulması dahi düşünülüp dillendirilmeyen kuramların eleştirel açıdan geniş literatürünü bize sunmasıdır. Aynı zamanda Toprak’ın derlemesindeki bölümler, postmodernizmin etkisiyle Türkiye’de alışlagelmiş tek disiplinli araştırmaların artık yerini interdisipliner metodolojik ve epistemolojik yaklaşımlara bırakılmasının farkında olmamızı sağlıyor. Ancak, bugün derleme kitapların en büyük handikaplarından biri olan ortak ve bütünsel dili benimsemekten ziyade yazarların anlatımlarını ve izleklerini özgür

1 İnceleme boyunca coğrafya kavramı ile kastedilen şey coğrafya bilim dalıdır.

2 Derlemede yazarlar, yazım olarak marxist ve queer kuramlarının marksist ve kuir şeklindeki Türkçeleştirilmiş hallerini kullanmayı tercih etmiş, ancak bunun kendilerinin mi yoksa derleyen Toprak’ın tercih ettiğini belirtmemişlerdir.

bırakmayı tercih eden Toprak, ilk iki bölüm marxist ve anarşist coğrafyayı, Batılı öncü isimlerin makalelerinin Türkçelerinin çevirilerinden hazırlamış. İlk bakışta Türkçeye kazandırma girişimi önemli görünse de kalan beş bölümün sosyoloji, felsefe ve mimarlık gibi farklı disiplinlerden Türkiyeli akademisyenlerin metinlerinden oluşması kitabın iki izlekten oluşmasının daha makul olacağını gösteriyor; zira bu türden bir ayrımla kitabın tüm metinleri ilişkisellikten yoksun kalıyor. Bu konuda da Toprak, kitabın hikayesinden bahsetmeyerek bu çalışmanın serüvenini ortaya koymaktan geri kalmış.

Genel itibarıyla, bölüm yazarlarının ele aldığı mekân, toplum ve kent kavramlarının artık coğrafya için kaçınılmaz bir eleştirel bakış getirmesinin altını çizen derlemede, postmodern bilim anlayışı içerisinde en çok etki yaratacak olan bölümlerin postkolonyalizm ve queer mekanlar olduğu söylenebilir. Postkolonyalizmin coğrafyadaki temsillerini veren yazar Pınar Yurdadön adeta Burkey Pasin'in queer coğrafya bölümüne altlık oluşturan bir metin ortaya koyarak okumayı en azından bu iki bölüm için bütünleştirici bir yere taşıyor.

Genel itibarıyla Toprak, felsefeden ayrılan pozitif bilimlerin günümüzde ulaştığı gelişimsel noktayı beşeri coğrafyadaki eleştirel kuram gelişimine taşıyarak, David Harvey'den de atıfla bunun sosyal bir ihtiyaç olduğundan bahseder: “Coğrafyanın bir disiplin olarak evrimi, değişen sosyal ihtiyaçların arka planı dikkate alınarak anlaşılmalıdır” (Harvey'den aktaran Toprak, s. 14). Peki Batılı toplumların ihtiyaçlarından doğan bu bilimsel devrime karşılık Türkiye toplumundaki sosyal ihtiyaçlar da aynı mıdır sorusu burada aklımıza gelebilir. Bu nedenle derlemenin hem çeviri hem Türkiyeli yazarların metinlerinden oluşması ama ana hat olarak Batı literatürünü ortaya koyma anlayışı sorgulanabilir. Zira derlemedeki bölümlerin bir kısmı tamamıyla batılı kaynakları içerirken bir kısmı yerli kaynakları da içermektedir. Yine Toprak'ın “küresel, ulusal ve daha yerel ölçekte yaşanan toplumsal dönüşümlerin bilimsel alanda da köklü dönüşüme sebep olmuştur” (s. 14) iddiası, sadece Batılı kaynakları ele alan bölümlerin yerel ölçekte nasıl bir kuramsal ihtiyacı giderdiği konusunda determinist bir yetersizlikle bizi baş başa bırakmaktadır.

Günümüzde, yeni toplumsal dönüşümlerin anlaşılabilmesi için çok daha fazla kuram ve teorinin pratikte neye tekabül edeceğini anlamaya ihtiyacımız vardır. Özellikle mekân ve kent ikilisinin ayrı düşünülemediği insan ve toplum ikilisiyle iç içeliğinden ötürü, bu kavramların birbirini inşası ve yeniden inşasını kavrayabilmek için Toprak'ın çalışmasının tam da bu kavramlar üzerinden eleştirel beşeri coğrafya kuramlarını incelemesi makul olabilirdi. Öyle ki, özellikle hümanist coğrafya ve queer coğrafya gibi kuramların mekân açısından incelenmiş olması, mekanın kent gibi daha makro kavramdan fazlaca coğrafyanın temel kavramı olabileceğini bize gösteriyor.

Sonuç itibariyle Toprak'ın derleme çalışması, Türkiye'de eleştirel beşeri coğrafya ile ilgilenen lisansüstü öğrencileri ya da postmodern coğrafya kuramlarını konu alacak akademisyenler için oldukça temel bir eleştirel kuram seti ortaya koymayı başarıyor. Böylece halihazırdaki çalışmalar için kuramsal altyapı oluşturabilen derleme bunun yanı sıra hem çevrilen Batılı metinlerle hem de yerli yazarların yaptığı güncel Batılı kaynakların derlenmesiyle eleştirel beşeri coğrafyada hakim olan tüm literatürden haberdar olmamızı sağlıyor.

Kaynakça | References

- Aronowitz, S. (2021). *İktidar biçimi olarak bilim - modern toplumda söylem ve ideoloji*. Fatih Bektaş & Engin Karadağ (Çev. Ed.). Vizetek Yayınları.
- Harding, S. (1993). *Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives*. Cornell University Press.
- Harding, S. (1992). Rethinking standpoint epistemology: What is 'strong objectivity?', *The Centennial Review*, vol. 36, no: 3, 437-470.